

Yayın Geliş Tarihi: 09.11.2014
Yayın Kabul Tarihi: 02.04.2015
Online Yayın Tarihi: 30.06.2015

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt:30, Sayı:1, Yıl:2015, ss. 23-53

Sümerbank'tan Sümerpark'a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar

Pınar Savaş YAVUZÇEHRE¹

Ulaş Kutsi ÇEZİK²

Öz

Kamusal alanlar toplumu bütünleştiren, kültür akışına imkân tanıyan mekânlardır. Son dönemde Türkiye’de kamusal alanlar alışveriş merkezleri lehine dönüşüm geçirmektedir. Araştırmanın amacı alışveriş merkezine dönüşen kamusal alanları Türkiye genelinde Denizli Sümerpark özelinde araştırmaktır. Araştırmanın temel hipotezi; kamusal alanların kamusal yarardan çok rant olgusu ile ön plana çıktığı, dönüşüm geçirdiği ve yönetim erkinin karar alma sürecinde geniş çaplı bir taban oluşturmadığıdır. Denizli özelinde Sümerpark Projesi’nin, neoliberal politikalar ve kentsel dönüşüm etkisinde değişim gösteren kamusal alana iyi bir örnek olduğu tespit edilmiştir. Kamusal mekanlar rant kaygısı ile ortaya çıkan yüksek değişim değerleri ile ele alınmamalı, kullanım değerlerine bağlı olarak değerlendirilmelidir. Kamusal alanlar kamu yararına kullanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Denizli, Alışveriş ve Yaşam Merkezi, Sümerbank Fabrikası, Sümerpark Alışveriş ve Yaşam Merkezi

JEL Sınıflandırma Kodları: H82, M38, P12

From Sümerbank to Sümerpark: Public Spaces Turning into Shopping Malls

Abstract

Public spaces are places allowing to integrate society and culture flow. Recently, public spaces in Turkey have been undergoing a transformation in favour of shopping centers. The purpose of this research is to investigate public spaces turned into shopping centers generally in Turkey and peculiarly in Denizli Sümerpark. The main hypothesis of the study is that public spaces come to the fore with the case of rent rather than public interest, undergo a transformation and governing powers doesn't establish extensive form in the decision making process. It has been retained that the Sümerpark project specific to Denizli is a decent example to public spaces which undergo a transformation in the effect of neoliberal policies and urban transformation. Public spaces shouldn't be handled with high exchange values which come up with rent concerns. It should be evaluated depending on usage value. Public spaces should be used for the public benefit.

Keywords: Public Space, Denizli, Shopping Mall and Life Center, Sümerbank Factory, Sümerpark Shopping and Living Center

JEL Classification Codes: H82, M38, P12

¹ Yrd.Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, pyavuzcehre@pau.edu.tr

² Pamukkale Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi, ulaskutsicezik@gmail.com

*Bu makale Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yrd. Doç.Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre danışmanlığında Ulaş Kutsi Çezik tarafından “Kamusal Alanların Alışveriş Merkezine Dönüşümü: Denizli Sümerbank'tan Sümerpark'a” isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Kamusal alan ilk bakışta daha çok fiziksel bir alan tahayyülünü akla getirirse de soyut yönü ağır basan bir kavramdır. Tanımlamak soyut niteliğinden ötürü güç olsa da; toplumun değer, kültür, dil gibi insana has olguların aktarıldığı, paylaşıldığı veya hayat verildiği bir ortamdır. Kamusal alanı ekonomik, politik ve sosyal bağlamda birbirinden ayıran görüşler var olmasına karşın onu ortak paydada buluşturan özneler, bir arada yaşam ihtiyacı ve iletişimdir.

Küreselleşmenin ve neoliberal olguların ortaya çıkışı ile beraber kamusal alan evrensel çapta homojen bir yapıya sürüklenmiştir. Özellikle insanların en çok bir araya geldikleri, iletişim kurdukları, sıkça alışveriş imkânı buldukları kentlerin, neoliberalizm ile beraber tek tipleşmesi bu sonucun önemli bir etkeni olmuştur. Neoliberal politikalar beraberinde kar odaklı yatırımları getirmiştir. 1990'lı yıllardan sonra kamu yatırımlarının artırılmaması, ekonomide kamu kesimini küçültme politikalarının sonucu olarak; özelleştirmelerle birlikte açık kamusal alanlar yerini büyük ölçüde korunaklı, zaman ve mekân arasındaki ilişkinin yeniden kurulduğu tüketim odaklı iç mekânlara bırakmaya başlamıştır.

“Yirmi birinci yüzyılda kent neoliberalleşmemekte, yerine, neoliberalleşme kentleşmektedir” (Brenner ve Theodore, 2002). Kent merkezlerinde yoğun olarak gözlenen değişim kentsel dönüşüm projeleri adı altında, değerli kent parçalarının yatırım unsuru olarak kullanılmasıdır. Küreselleşme sürecinde kar amacıyla inşa edilen her türlü fiziksel yapı anıtsal bir kimlikle sunulmaya çalışılmaktadır. Böyle bir yaklaşım sonucu kent mekânına gökdelenler, çok katlı alış-veriş merkezleri, plaza türü ofis yapıları inşa edilmektedir. Bunlarla beraber aynı çevreye çok yıldızlı lüks oteller, katlı geçitler ya da çok şeritli anayollar, kent içinde çok katlı ulaşım aksları, çok büyük otoparklar yapılmaktadır.

Neoliberal politikalarla birlikte uluslararası sermayeden pay kapabilmek için yarış içine sokulan kentler üretimden çok tüketim odaklı mekânlara dönüşmektedir. Türkiye’de kentlerin değişimleri de bu yönde olmaktadır. Buna bağlı olarak, kentlerin içsel dinamiklerin etkisinden çok küresel etmenlerin belirlediği

güzergâhta ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu süreçten yalnızca büyük metropoller, önemli turizm merkezleri değil orta ölçekli Anadolu kentlerinin de etkilendiği izlenmektedir (Savaş Yavuzçehre, 2013: 224).

Ekonomik ve toplumsal gelişmeler neticesinde kamusal alanın içeriğinin nasıl değiştirildiği, kamusal alanların değer olarak içinin boşaltıldığı çalışmanın sorunsalını teşkil etmektedir.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, alışveriş merkezine (AVM) dönüşen kamusal alanları Türkiye genelinde Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası³ özelinde tartışmak, kamusal alanların sermaye lehine dönüşüm geçirdiğini açıklamaktır.

Araştırmanın temel hipotezi; kamusal alanların kamusal yarardan çok rant olgusu ile ön plana çıktığı, dönüşüm geçirdiği ve yönetim erkinin karar alma sürecinde geniş çaplı bir taban oluşturmadığıdır. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Denizli gibi Anadolu kentleri de dâhil olan biçimde kentsel mekânların değişim değeri ön plana alınarak kimi kamusal alanlar sermaye lehine dönüşmektedir. Dönüşüm geçiren bu kamusal alanlar içinde özellikle kamu iktisadi teşebbüslerinin atıl durumda olan ya da görülen arazilerinin payı yüksektir. Makalede bu hipotez Denizli Sümerbank arazisinin özelleştirilerek Sümerpark Alışveriş ve Yaşam Merkezi haline dönüşümü özelinde tartışılacaktır.

Çalışmanın bir diğer hipotezi; 1953 yılından 80'li yılların ortalarına dek Denizli Sümerbank'ın Denizli için bir kamusal alan işlevi gördüğüdür. Denizli için bazı fonksiyonları itibarıyla kamusal alan niteliği tartışılan Denizli Sümerbank, çalışmanın öznesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın bir kısmı teorik odaklı olup buna bağlı olarak, makale ve belgelerden yararlanma, verileri sınıflandırma, kavrama ve mantıksal çözümlenmeler üretme gibi tekniklerden faydalanılmıştır. Alan araştırmasında nitel araştırma yönteminin veri toplama tekniği olarak derinlemesine mülakat ve gözlem

³ Çalışmada kısaca Denizli Sümerbank olarak anılacaktır.

yöntemleri kullanılmıştır. Denizli Sümerbank emeklileri, Sümerbank özelleştirme daire başkanı, Denizli’de ilgili kamusal alanın dönüşümünde rol oynayan ve/veya bu sürece tanıklık eden; geçmiş dönem belediye başkanı, Denizli Belediyesi emekli şehir plancısı, Denizli Mimarlar Odası eski başkanları, Sümerpark Genel Müdürü, sanayici işadamları, Denizli eski milletvekili ve bir gazeteci yazar ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

3. KAMUSAL ALANIN TANIMI

Kamusal alan kavramı öncelikle somut bir toplumsal tarihi gerçekliği ifade etmekle birlikte hem araştırmacılar hem de aktörler nezdinde muğlak bir kavram olagelmıştır. Kamusal alanla ilgili evsel olmayan mekânların tümü, halkın toplanabildiği fiziksel mekânlar, politik tartışmaların yapılabildiği medyatik alanlar, aleniyet ilkesine tabi olan demokratik talepler türünden dar çerçeveli açıklamalar yapmak mümkündür. Fakat kavramın farklı disiplinler arasında anlam açısından hafif değişikliklere maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bir mimarın, bir filozofun ya da bir bilim adamının sözünü ettiği kamusal alan tam olarak aynı düzlemde kendine yer bulamamaktadır. Buradan yola çıkarak kavramın meşru bir tanımının mevcut olmadığı öngörülmektedir (Dacheux, 2012: 14-15).

Kavramın bir diğer muğlak yönü kamusal alan ve özel alan ayrımıdır. Kamusal alan ve özel alan karşıtlığı, devlet, toplum, vatandaş, insan, siyasi toplum, sivil toplum gibi kavramların karşıtlığına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu kavramların temeli antik çağa dayanmaktadır ve yine bu çağda oluşmaya başlayan “kamuoyu, “vatandaşlık” ve “demokrasi” kavramlarıyla ilgilidir. Özel ve kamusal alan ayrımı, kamuoyunun tarihsel süreçte ortaya çıkışı ve oluşumunu anlamamız açısından önemli bir yere sahiptir. Kamu ya da kamusal sözcükleri özel veya özel yaşam karşıtı olarak kullanılmış, bu ayrım Romalılar döneminde de devam ederek özel ve kamu hukuku olarak adlandırılan iki hukuk alanını da ortaya çıkarmıştır (Özmen, 2004: 12). Kamusal alan, özel olan ile ilişkisi içinde belirlenir. Kamu, Latince privare (bir şeyi kendine mal etmek) kökenine sahip özelin karşısında bir şeyi herkese mal etmek anlamıyla sınırlarını çizmektedir. (Sarıbay, 2000: 3). Özel yaşam dâhilinde elde edilen deneyimler ve yaşayışlar daha görünür bir alanda

kendisine yer bulmadıkça bunların gerçeklik ile arasındaki bağ insan tarafından sorgulanır. İnsana dair özel yaşam karanlık bir alan ise onu daha işitilir ve görünür kılan aydınlık kamusal alandır. Aydınlığa kavuşmaya değer deneyimler topluma kamusal alan eliyle mal olmakta ve insanların gerçeklik duygusunu pekiştirmektedir. Bu noktada toplumca işitilmesi görünmesi ya da genişçe bir söylem ile “bilinmesi” gereken kıymetli şeyler kamusal alanda gün yüzüne çıkmaktadır (Arendt: 2013: 95).

“Kamusal alan” kavramıyla toplumsal yaşamımızın bir parçası tanımlanmaktadır. Kamusal alanın temel niteliği vatandaşların bütününe açık olmasıdır (Habermas, 1995: 1). Dikkat çeken nokta Habermas’ın, kamusal alanı bir ortak payda alanı, bir birleşim noktası olarak kabul etmesidir. Benzer şekilde, Weber (2000), kamusal alanları, farklı sosyal sınıflardan, ırklardan ve etnik yapılardan insanların karşılaşma alanı olarak tanımlamaktadır. Kamusal alan, ahlaki ve politik üstünlüğün, seçkinliğin gün yüzüne çıktığı, başkalarına sergilendiği ve diğerleri ile paylaşıldığı bir alandır. Diğer yandan ise, insanların bir diğerine üstünlüğünü ispat etmeye çalıştığı, itibar görmeye gayret ettiği, rekabete kalkıştığı, insana has olan her şeyin geçici ve boşuna olmaması için çaba sarf ettiği bir güvence mekânıdır (Benhabib, 1996: 241).

4. KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

Kamusal alan, tarih sahnesinde büyük değişimler göstermiştir. Bu değişimlerin belli başlı temel öğeleri bulunmaktadır. Kavram, tarih sahnesinde ilk olarak benzer ve eşit bireylerin paydaş çıkarları sebebiyle bir araya gelmelerinden doğmuştur. Daha sonraları ise kamusal alan daha karmaşık bir boyut kazanarak emek, sermaye, burjuvazi, sivil toplum ve devlet aygıtı gibi unsurların çatışmaları içinde kendine yer bulmuştur. Tüm bu süreçlerin ardından kamusal alan daha ortak bir alan kabiliyeti kazandı. 18. yüzyıl sonrası toplumsal katılımı tetikleyen bir zemin misyonu yüklenmiştir (Sennett, 2013: 36).

18. yüzyıl Aydınlanma Dönemiyle birlikte kamusal alan kavramı anlam bütünlüğünü kazanmaya başlamıştır (Özbek, 2004). 18. yüzyıl ertesini kamusal alan

tanımının, ortak bir alan, her kesimden vatandaşın içinde bulunduğu özgür bir zemin tarifi ile bütünleştiği söylenebilir. Bu bütünleşmede aydınlanmanın göz ardı edilemez bir rol oynadığı bilinmektedir.

19. yüzyıl ise modernizm ve kamusal alan için bir kırılma noktası ihtiva etmektedir (Yıldırım, 2011: 203). 19. yüzyıl'da kamusal alan, özel ile kamusal arasında bir geçiş görevi görmeye başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte meta üretimindeki artış, büyük ticari mekânların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Gülserin, 2010: 19). Mal dolaşımının evin dışına çıkması yeni üretim biçimlerinin şekillenmesiyle aile ile toplum arasında yeni sınırlar çizilmeye başlamıştır. Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler sonucunda ekonomi özel alandan kamusal alana taşınmıştır. Üretimin ve ulaşımın yeni durumu kentlerin yeniden yapılanmasına sebebiyet vermiştir (Habermas, 2014: 76-77). 19. yüzyıl'ın sonlarına doğru gelindiğinde; liberal politikaların yerini neoliberal politikalara bırakmasıyla devlet ve toplumun arasındaki sınırlar yeniden değişmiş ve bu durum yeni bir kamusal alan ihtiyacı doğurmuştur. Küreselleşmeyle birlikte ise; kamusal alan artık, kapitalist sistemin hedefleri ve sermayenin talepleri doğrultusunda kamudan çok devletin ve özel yatırımcıların söz sahibi olduğu alanlar haline gelmeye başlamıştır. Değişen yeni ekonomik ilişkiler sebebiyle, kamusal alan, yerini gittikçe tüketim kültürünün bir yatırım aracı olmaya bırakmıştır (Yıldırım, 2011: 203).

20. yüzyıl'ın ikinci yarısını geçtikten sonraki dönemde burjuvazinin giderek elini güçlendirmesi ve güçlenirken kapitalizmin tüm olanaklarından istifade etmesiyle birlikte kent mekânı neoliberal faaliyetlerin odak noktası durumuna gelmiştir. Öyle ki kent mekânının, kapitalizmin yeniden üretimi sürecinde alınır satılır bir kimliğe büründürülmesi hem kapitalizmi ayakta tutmakta hem de kent giderek metalaştırılmaktadır (Savaş Yavuzçehre, 2011: 79-80). Kentsel mekân piyasa mantığı ve ihtiyaçları çerçevesinde rekabete dayalı bir büyümenin cazip kaynağı olmuştur. Neoliberal politikalar beraberinde rant merkezli yatırımlara yönelip, açık kamusal alanlar yerini büyük ölçüde korunaklı, zaman ve mekân arasındaki ilişkinin yeniden kurulduğu tüketim odaklı iç mekânlara bırakmaya başlamıştır (Underhill, 2005: 39). Sennett'in (2013) ifade ettiği gibi, "kamusal

alanlar kenti değiştirmek için birer araçtır ve işlevsel şehircilik anlayışıyla beraber bu alanların devinim imkânı veren bir işleve dönüşmesiyle birlikte kamusal alan tüm önemini kaybederek ölü alanlara dönüşmeye başlamıştır. Bu durum kamusal alanın çöküşünü hazırlayan etmenlerden biri olmuştur. Yatak, masa, kedi, köpek, dolap ve saksılar arasında insanlar “küçük şeylerle” mutlu olma sanatını öğrendiğinden beri özel alan genişlik kazanmıştır. Fakat özeline bu genişlemesi onun kamusal olduğu anlamına gelmez. “Kamusal alan yüce olabilir ancak sevimli olamaz çünkü kayıtsız olanı içinde barındırmaktan acizdir.” (Arendt, 2013: 95).

21. yüzyılda kent merkezlerinde kentsel dönüşüm projeleri adı altında, değerli kent parçalarının rant unsuru olarak kullanılması yoğun olarak gözlenmektedir. Küreselleşme sürecinde rant odaklı her türlü fiziksel yapı anıtsal bir kimlikle sunulmaya çalışılmaktadır. Böyle bir yaklaşım sonucu kent mekânına gökdelenler, çok katlı alışveriş merkezleri, plaza türü ofis yapıları inşa edilmektedir. Bunlarla beraber aynı çevreye çok yıldızlı lüks oteller, katlı geçitler ya da çok şeritli anayollar, kent içinde çok katlı ulaşım aksları, çok büyük otoparklar yapılmaktadır. 1980’li yıllarla birlikte tüm dünyada ivme kazanan apartmanlaşma, betonlaşma modası ve gökdelen inşa etme yarışı bunun bir tezahürü olagelmiştir (Kiper, 2006: 92). Kamusal alanlar bu türlü uzun erimli planlar için kent içindeki seçilmiş mekânlar arasındadır.

Yakın geçmişte ve günümüzde halen devam eden anlayışta tüketim odaklı, daha çok müşterinin zevkine göre tasarlanmış kentler, tarihsel dokularını, sosyal ve kültürel öğelerini muhafaza eden, bütüncül ve nitelikli kentlerin yerini almıştır (Tekeli, 2001: 55). Tüketim merkezleri olarak da anılabilecek alışveriş merkezleri, kentsel mekânda yerini her gün daha da güçlendirmektedir. Bu süreçte, AVM’ler ulaşılabilir olmak adına kent merkezlerinde yer almayı tercih ederler. Günümüzde, kent merkezlerinde yeterli imarlı arsa olmaması sonucu, kamusal alanlar AVM’ler lehine özelleştirilerek dönüşüm geçirmektedir.

5. ALIŞVERİŞ MERKEZİNE DÖNÜŞEN KAMUSAL ALANLAR

AVM'lerin ilk ilham kaynakları antik döneme kadar izlenmektedir. Gelişimleri farklı şekillerde de olsa temelleri çok eski dönemlere uzanmaktadır. Alışveriş merkezi olgusunun bilinen en eski örneklerinden biri agoralardır. Agoralar insanların bir araya geldikleri yer ve daha sonraları pazaryeri olarak anılmaya başlanmıştır (Altuna, 2012: 25). İlk çok katlı ve sadece alışverişe ayrılan mekânlar Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların içinde Paris'te yer alan Le Bon Marché (department store) olarak anılacak yeni bir alışveriş mekân tipi ortaya çıkarmıştır. Le Bon Marche yeni bir mekân tipinin ilk örneklerinden olmasının yanında sonraki alışveriş mekânlarının değişimine ön ayak olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Çok katlı mağazalar yeni pazarlama stratejileri getirmekle beraber bu stratejilerin içine mekânları da dâhil etmişlerdir (Dinçer, 2010: 31). Zamane alışveriş merkezleri Amerikan icadı olmakla birlikte dünyaya yayılmış durumdadır. Alışveriş merkezleri her ne kadar bir Amerikan buluşu olsa da bunun dışındakilerde de ilginç gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmelerde merkezi ve yerel hükümetlerin katkısı göze çarpmaktadır (Underhill, 2005:148-160).

Alışveriş ile kamusal alanlar arasında tarihsel bir bağ kurulsa da günümüz alışveriş merkezleri için bu durum tartışmalıdır. Agoralar, forumlar, kapalı çarşılar sosyal bütünleşmeyi kısmen sağlamış, kamunun sosyalleşmesi açısından etkin bir rol üstlenmişlerdir. Ancak günümüzdeki alışveriş merkezleri sosyal bütünleşmeden uzak, içe kapalı bir durumdadır.

Türkiye, 1980'lere doğru dünya genelinde yaygınlaşan liberalizm akımı ve kendi sosyo-politik değişimleri ile beraber serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. 24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci hızlandırılmıştır. Böylece ekonomik alanda yeni bir döneme adım atılmıştır. Türkiye, 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü kurucu üyesi olarak Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'nı imzalamış; ticarete tam liberalizasyonu sağlamak

amacıyla daha evvel kamunun sunduğu mal veya hizmetlerin⁴ piyasaya açılması ilkesini kabul etmiştir (gib.gov.tr, 2009). Devletin ekonomiye yönelik müdahaleciliğini azaltacak uygulamaların yanında, kamu sektörünün küçülmesi amacıyla kamusal mekânların ve kamu mallarının özel sermayeye devredilmeye başlanması bu sürecin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1980’li yıllardan günümüze kadar pek çok kamusal alan özelleştirilmiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilmesi amaçlanmaktadır⁵ (oib.gov.tr, 2014). Özelleştirilen kamusal alanların birçoğu AVM’ye dönüştürülmüş veya halen dönüştürülmektedir.

Türkiye’de AVM’ye dönüştürülen en büyük kamusal alan İstanbul Zincirlikuyu’daki Karayollarına ait arsa olmuştur. Toplam inşaat alanı 615.000 m² ile Türkiye rekorunu kırmıştır. Bu alanın içine 105.000 m²’lik Zorlu Center kurulmuştur (wikipedia.org, 2015). İstanbul’da yıkılan Şişli Likör Fabrikası yine rezidanslara ve AVM’ye dönüştürülmeye çalışılan alanlardan birisidir. Bina 2006’da 345 sayılı kararla “Endüstriyel Miras” kapsamında 2 No’lu Koruma Kurulu’nca kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Buna rağmen 2008 yılında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından ihaleye çıkarılmış ve arsa üzerinde devam eden proje kapsamında arsa karşılığı gelir paylaşımı modeliyle özel sektöre devredilmiştir (mimarist.org, 2011). Rant açısından yine en büyük örneklerden biri

⁴ Ülkemizin taahhüt listesi, 9 ana hizmet sektörü ve bunlara ilişkin 84 alt hizmet sektörünü kapsamaktadır: Mesleki hizmetler (14 alt sektör), haberleşme hizmetleri (17 alt sektör), müteahhlik ve ilgili mühendislik hizmetleri (5 alt sektör), eğitim hizmetleri (4 alt sektör), çevre hizmetleri (3 alt sektör), mali hizmetler (24 alt sektör), sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler (1 alt sektör), turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler (4 alt sektör), ulaştırma hizmetleri (12 alt sektör).

⁵ 1985 yılından itibaren 270 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 1614 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 126 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır (oib.gov.tr, 2014).

Ali Sami Yen Stadyumu'nun yerine yapılan Torun Center'dir. Ticari ve konut amaçlı ortaya çıkan bu proje İstanbul'un konum açısından en merkezi yerlerinden birisidir. Projenin yatırım maliyeti arsa ile beraber 1 milyar TL'yi bulmuştur (torunlargo.com, 2015). İzmir Bayraklı Tekel Tütün Deposunun 27.000 m²'lik arazisi üzerinde 150.000 m²'lik kapalı inşaat alanıyla 200 metre yüksekliğinde, bünyesinde spor alanları, alışveriş alanları, rezidanslar ve ofis katları bulunan 45'er katlı 2 kuleden oluşan Folkart Towers inşa edilmiştir (folkarttowers.com, 2015). Bunun dışında Antalya'nın Muratpaşa ilçesinde bulunan Tekel binaları, Samsun ve Bafra'da bulunan Tekel binaları, Eski İzmir Tekel binası AVM'ye dönüştürülmek için ihale sürecini beklemektedir

AVM'lerin, günümüzde büyük bir kısmı (112 AVM) İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de sayısı 342'ye ulaşmıştır. Kapitalizmin önemli unsurlarından olan bu mekânlar yaklaşık 400 bin kişiye doğrudan istihdam sağlamaktadır. Bugüne kadar AVM yatırımlarına toplam 47,5 milyar dolar civarında bir bedel ödenmiştir. Bunun yaklaşık üçte birlik bölümü ise yabancı sermayenin cebinden çıkmıştır (dünya.com, 2014). 2010 yılında 25 milyar TL olan AVM'lerin toplam ciro tutarı, 2014 sonu itibarıyla 75 milyar TL'ye çıkmış ve 5 yılda yüzde 200 artış göstermiştir (dünya.com, 2015), 2016 yılında ise 95,1 milyar TL'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Organize perakendeciliğin 2016 yılında yüzde 13,2 büyüme kaydedeceği (evagyd.com) düşünüldüğünde AVM'ler Türkiye ekonomisinde önemli bir yer oluşturmaktadır. AVM açısından doyum noktasına gelen büyükşehirlerden sonra yatırım şirketleri yatırımlarını orta ölçekli ve hatta küçük Anadolu kentlerine yönelmektedir. Denizli yüksek alım gücü olan orta ölçekli bir sanayi kenti olarak buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

6. BULGULAR VE TARTIŞMA

Denizli Sümerpark Alışveriş ve Yaşam Merkezi⁶, Denizli kentsel alanında kamusal alanların AVM'ye dönüşümüne bir örnektir. Çalışmanın öznesini oluşturan Sümerpark AVM'nin dönüşüm süreci öncesinde Sümerbank'ın

⁶ Çalışmada kısaca Sümerpark AVM olarak anılacaktır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki durumu ve Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası hakkında bilgi verilmesi yararlı olacaktır.

6.1. Sümerbank A.Ş.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme Türkiye için temel sorunlardan biri olmuştur. Ekonomik anlamda kalkınma isteği, sanayileşmeyi çağdaşlaşma araçlarından ilki yapmıştır. Uzun süreli savaş sonrası sermaye birikimi son derece kısıtlı olup sanayiye kurma görevini devlet üstlenmiştir. Sümerbank, Osmanlı'dan başlayarak Cumhuriyet ile birlikte 1933'lere dek uzanan bütün bir sanayileşme ve ekonomik kalkınma planının baş aktörü olmuştur. Bu sanayileşme ve kalkınma amacı Sümerbank'ın kuruluş yasasında da açıkça ifade edilmiştir. Yasa ile beraber fabrikaların işletilmesi, devlet eliyle meydana getirilecek sanayi işletmelerinin projelerinin hazırlanması, kurulması, yönetilmesi, ülkedeki tüm fabrikalar için gerekli usta ve işçilerin eğitilmesi, bu doğrultuda okullar açılması, diğer sanayi girişimlerinin kredi ile desteklenmesi, bankacılık işlevinin yürütülmesi, özel sermaye ile zaman zaman işbirliği içinde olunması gibi ödev ve sorumluluklar Sümerbank'a teslim edilmiştir (Toprak, 1988: 31). Bunun yanında memleketin ihtiyaç duyduğu yetişmiş eleman temini için yerli ve yabancı okullarda öğrenci okutmak, açılan okullara yardım etmek ile Sümerbank vazifeli kılınmıştır. Bir iktisadi devlet teşekkülü olarak Sümerbank, Sanayi Vekâletine bağlı bulunmakla birlikte, kendisine bağlı iştirakler, sahip olduğu müesseseler, birimleri halinde bulunan banka şubeleri mevcuttur.

Sümerbank, katı bir devletçilik anlayışı sonucunda vücuda gelmiş gibi görünse de esasında özel girişime bir taraftan cesaret aşılamış, hedefleri daha uzak ve ufku daha geniş sahalara yönelmiş, özel girişim terbiyesi geliştirmiştir. Diğer yandan, büyük çapta teknik kuruluşların, idari, mali ve teknik organizasyonlarını kurup, bunları idare edecek insan ihtiyacını karşılamış ve böylelikle girişim imkânları yaratmıştır. Bütünü ile bakıldığında oluşa gelen bu değer maddi bir tanımlama ile karşılanamamaktadır (Özelmas, 1963: 115-116).

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber, üretim sistemi değiştirilmiştir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması adına sanayileşme hareketleri başlamıştır. Sanayileşme ile beraber, modern anlamda üretim amaçlı çalışmayı, beraber yaşamayı ve paylaşımı destekleyen yerleşke biçimleri yaratılmıştır. Sümerbank Tekstil Yerleşkeleri de, Cumhuriyetin getirdiği modern yaşamı destekleyen öncü yerleşkelerdendir (Uğursal, 2011: 78).

Ekonomi ve kalkınma faaliyetlerinin başat unsuru olan Sümerbanklar kuruldukları kent alanlarını hem fiziki hem de sosyal ve kültürel anlamda doğrudan etkilemiştir. Sümerbankların bulunduğu yerleşkeler kent içinde birer çekim merkezi hüviyeti kazanmıştır. Yerleşkelerin etrafında yeni sanayi mekânları, çalışanların, işçilerin oturabileceği konut alanları meydana gelmiştir. Bu çevrede kurulan mahalleler ve o mahallelerin içindeki dükkânlar sıklıkla Sümer ismini almıştır. Hammadde taşımacılığı göz önüne alınarak kurulan bu yerleşkeler demiryolu ve karayolu ulaşımının da gelişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Sümerbankların kurulduğu yerleşkeler, bu yerleşkelerin çevresi doğal bir canlanma süreci geçirmiştir. Yerleşkelere ait mekânlar çalışanlara, kentte yaşayanlara, yeni, modern, kadınlı erkekli paylaşımına açık bir yaşamın kapısını açmıştır. Sinema, tiyatro mekânları, spor tesisleri, yeni konut alanları, yerleşke çalışanları dışında kalan kentli halkı da çekim alanına almayı başarmıştır (Arıtan, 2004: 97).

Sümerbank yerleşkeleri mekânsal anlamda dikkat çekici ve özgün niteliklere sahipti. Yerleşkeler birbirinden farklı işlevlere hizmet veren pek çok sayıda yapıyı aynı anda içeren ve kendi kendine yetebilen organize birimler idi. Tümünde fabrika, sosyal merkez, okul, kreş, spor alanları ve konutlar bulunmaktaydı.

“Bursa Merinos Fabrikası 1938 yılında Atatürk ölmeden önce açılan son fabrikadır ve bir Sümerbank kuruluşudur. Fabrikanın kurulduğu alan içinde memur ve işçi konutları, yüzme havuzu, düğün salonu, sinema, tiyatro, Türkiye'nin ilk modern kreşlerinden biri, futbol sahası, pek çok spor dalı için uygun spor tesisi, içinde sünnet düğünlerinin bile yapılabildiği bir yemek salonu, elektrik santrali ve bir ilkokul mevcut bulunmaktadır. Bu Türkiye'nin o yıllarda sahip olduğu vizyonun bir göstergesidir. Sümerbank işçisi ve memuru

doğumundan ölümüne kadar sağlık, bakım, eğitim, spor, kültür, eğlence, düğün, barınma gibi neredeyse tüm ihtiyaçlarını Sümerbank tarafından karşılıyordu. Yalnızca Sümerbank Mezarlığı yoktu. 1940'lı yıllarda ise ekonomik gelişim ve refah düzeyinin artması ile üretimler temel ihtiyaç kapsamından sıyrılıp daha çeşitli fabrika üretimine doğru seyretmiştir. En güçlü olduğu dönemde Sümerbank, 49 bin işçi, 5 bin memur ile yan kuruluşları hariç, yaklaşık 55 bin personeli bünyesinde istihdam etmiştir. 42 adet dev fabrika ve yüzlerce iştirak sahibi olan Sümerbank, Süttaş, Mercedes, Güven Sigorta gibi önemli kuruluşlara da iştirak vermiş, bu kuruluşlarda hissedar konumunda bulunmuştur” (Yılmaz, 2014).

Ayrıca Malatya’da ve Kayseri’de yüzme havuzu, Nazilli’de kapalı spor salonu, bisiklet sundurması gibi farklı ve nitelikli yapı türleri de inşa edilmiştir (Arıtan, 2004: 100). Bahsi geçen bu kamusal alanlar sonraki yıllarda devlet eliyle uygulanan ekonomik faaliyetler neticesinde birer birer özelleştirilmiştir. Kamusal alanların özelleştirilmesinde sıklıkla kullanılan argüman özelleştirme sonrası mekanların pek çok ihtiyaca yanıt verecek ve bulunduğu konuma canlılık getirecek olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet Dönemi’nde kurulan kamusal alanlar ile 1980 sonrası özelleştirilen kamusal alanlardan beklentiler benzer özellikler taşımaktadır. Fakat ele alınan iki farklı uygulamadan hangisinin toplumun genel refahına ve gereksinimlerine hizmet ettiği düşünülmelidir.

Sümerbank’ın yarattığı ekonomik değer ve katkı kadar onun o dönem Türkiye’nin uzak noktalarına taşıdığı kültür de önemlidir. Günümüzde ulaşılması basit gibi görünen pek çok çeşitli ihtiyaç (kiremit, helâ taşı, kefen, gömlek, iplik, ayakkabı, kumaş, deri) o dönem için az bulunur veya hiç bulunmaz bir noktada seyretmekte iken Sümerbank bunları ulaşılır kılmıştır. Bu ihtiyaçların karşılanması dolayısı ile toplumda kültürlenme refleksini de harekete geçirmiştir. Tüketim ihtiyaçlarının yanında Sümerbank topluma, özellikle çalışanlarına ve açıldığı yerin yerel sakinlerine müzik, spor, sinema, dans gibi sosyal aktivite ve bunlarla tanışma imkânı da sağlamıştır (Yılmaz, 2014). Sümerbank fabrikaları, bazı bölgelerin toplumsal bakımdan ıslahı için en iyi çare olarak kurulmuşlardır. Bu müesseseler işçi siteleri ve toplumsal kolaylıklarıyla topluluğun maddi ve kültürel seviyesinin

yükseltilmesinde büyük rol oynamıştır. Öyle ki birçok yerde halk sinemanın ne olduğunu fabrikaların sinema salonlarında öğrenmiştir (Hanson, 1954: 11). Sümerbank'ın en önemli uygulaması kurulduğu yere medeni yaşama şartlarını mümkün mertebe götürmek olmuştur (Özelmas, 1963: 115).

Sümerbank'ın özgün kimliğiyle ilgili olarak Sümerbank'ın çıkardığı “Bizim Sümerbank” isimli gazete önemlidir. 1987 yılında yayım hayatına başlayan gazete yaklaşık beş sene her ay okuyucuları ile buluşmuştur. Gazete genel olarak Sümerbank'ın icraat, girişim ve başarı haberlerini konu edinmiştir. Ayrıca voleybol, futbol, ritmik jimnastik, kayak, yüzme, basketbol, hentbol, karate, tekvando, masa tenisi, atletizm, güreş gibi pek çok dalda Sümerbank kulüp ve spor okulları haberlerine yer vermiştir (Sümerbank A.Ş., 1987).

Sümer Holding'in Özelleştirme Daire Başkanı ve otuz senelik Sümerbank çalışanı Serdar Yılmaz (2014)'a göre,

“2003'te Sümer Holding'in başında bulunan genel müdür tarafından Sümerbank belgeleri, kurumun tarihi tutanakları Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.'ye gönderilmiştir. Akabinde bu geniş çaplı döküm yeniden kâğıt yapmaya yönelik olarak ortadan kaldırılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan, o dönemki Türkiye'ye ekonomik ve kültürel anlamda büyük katkı sunmuş, başlı başına özgün bir değer tarihi, hazin bir biçimde ortadan kaldırılmıştır. Sümerbank, 1 Ekim 1986 tarihi itibarıyla özelleştirme kapsamına alınan ilk kurumdur. O dönemin Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'ın ifadesi ile “Sümerbank'ın adı bile satılarak özelleştirilmiştir”. Liberal ekonomi politikaları öne sürülerek devlet eliyle tasfiye edilen Sümerbank'ın bünyesinde geniş çaplı kurum, banka, arazi, taşınmaz mallar gibi pek çok unsuru bulunmaktaydı. Özelleştirmeye tabi tutulan ilk kurum olmasına karşın Sümerbank ismi yok edilememiştir. Sümerbank 1986 yılından sonra çöküşe geçmiştir. Nedeni Sümerbank kuruluşunun banka ayağının özelleştirilmesidir. Finans dayanağı olan banka özelleştirilince Sümerbank kendi kendine yetebilme niteliğinden uzaklaştırılmıştır” (Yılmaz, 2014).

28 Mayıs 1986 tarih ve 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde; 11 Eylül 1987 tarih, 12184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verilmiştir. Özelleştirme sürecinde şirket yeniden yapılandırılarak, bankacılık birimi ve sanayi sektöründe işleyişine devam eden bölümü birbirinden ayrılmıştır. Günümüzde Sümer Holding A.Ş.⁷ adı ile varlığını sürdüren bölüm sanayi faaliyetlerini yürüten bölümdür. Sümerbank, özelleştirme sürecinde Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş., Erhaz, Sihaz, Tümosan, Turban, Türkiye Zirai Donatım Kurumu gibi pek çok kuruluşu bünyesinde eritmiştir. Ayrıca TÜPRAŞ, Erdemir, Telekom gibi son dönemde yapılan özelleştirmeler hariç, Türkiye'nin 8 milyar dolar civarında olan toplam özelleştirme gelirinin 881 milyon dolarlık (yaklaşık % 11'lik) bölümünü kendi bünyesinde yine kendi varlıklarını özelleştirerek yapmıştır (sumerholding.gov.tr, 2014).

6.2. Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası

1950 öncesinde temelleri atılan ve 1953 yılında üretime başlayan Denizli Sümerbank yörede dokuma sanayinin gelişiminde ve canlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Denizli Sümerbank arazisi, Sümer Mahallesi'nde, üzerinde fabrika, lojman ve sosyal tesisler gibi kimi yapıların, koruluğun bulunduğu 148.957 m² büyüklüğünde bir alandır. Denizli Sümerbank Fabrikası, arazi üzerindeki sosyal tesisler, uzun yıllar Denizli'ye, Türkiye ekonomisine ve kültürel yaşamına önemli hizmetler vermiştir (Öden, 2006: 1). Denizli Sümerbank, Denizli'ye yapılmış gelmiş geçmiş en büyük yatırım olmuştur. Denizli'de Sümerbank'tan başka kamu yatırımının olmaması Denizli'de özel girişimin gelişimindeki bir başka etmen olmuştur (Sivri, 2014).

⁷ Sümerbank şu anda T.C Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na bağlı bir yardımcı kuruluş olarak özelleştirme kapsamına alınan devlet kuruluşlarının tasfiyesini yapmakla yükümlü kılınmıştır. Devlet Sümerbank'a TMSF benzeri bir rol biçmiştir. Bunun nedeni Sümerbank'ın özelleştirme sürecinin çok sancılı geçmesi ve çok zaman almasıdır. Sümerbank personeli bu süreç içinde özelleştirme alanında bilgi ve deneyim sahibi olmuştur. Devlet de yeni bir kurum oluşturmak yerine bu işte tecrübe sahibi bir kurumu, özelleştirme işlerini kolaylaştırmak ve hızlandırmak için böyle bir yol izlemiştir.

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

Denizli Sümerbank'ın temel atma töreni 5 Kasım 1949'da yapılmıştır (Uysal, 2013: 24-25). Yapının inşaatı üç yıl sürmüştür. Ayrıca Denizli Sümerbank'ın sermayesi büyük ölçüde Sümerbank'ın öz kaynaklarınca sağlanmıştır. Fabrika, fiilen 1952 yılında faaliyete başlamış ancak resmi açılışı bir yıl sonra yapılmıştır. Fabrika istasyona yakın bir yerde, 159 dönümlük büyük bir arazi üstüne konumlandırılmıştır. Fabrikanın merkezinde, yönetim binası ve arkasında üretim mekânı, İzmir yolu tarafında ise lokal, misafirhane, havuzlu bir kısmı bulunan yemekhane, pamuk ambarı ve barakalar, kuzey ucunda toprak futbol sahası, Çal yoluna paralel mevkide de idareci ve şeflerin kaldığı lojmanlar mevcut bulunmuştur. 1956 yılına gelindiğinde fabrikanın üretim kapasitesini artırmak için ek bina temeli atılmıştır. Sümerbank 60'lı yılların ikinci yarısına kadar büyümesini sürdürmüş olup, işçi sayısı 1964'e gelindiğinde 1342'ye erişmiştir. 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sebebi ile fabrika yeniden ele alınmıştır. Fabrikaya ek olarak dokuma ünitesi yerleştirilmiştir. Entegre tesis haline gelen fabrika dokuma üretim faaliyeti yapması nedeni ile "Denizli Bez Fabrikası" olarak anılmaya başlanmıştır (İnan, 2007: 655-656).

Denizli Sümerbank, kentin ilk sanayi tesisi olmasının yanında Denizli halkı tarafından sanayi mektebi olarak anılmıştır. Tesis, Denizli'nin önemli derecede iş gücünü istihdam etmiştir. Sümerbank'a gelen işçiler sıfırdan yetişmişlerdir (Sivri, 2014). Sümerbank'ın Denizli'ye katkısı yalnızca ekonomik anlamda olmamış spor, sosyal ve kültürel alanlarda hayatı biçimlendirmiştir. Fabrika 159 dönüm arazi üzerinde kurulmuştur. Futbol sahası, misafirhane, lojman ve bin kişilik yemekhanesi ile dev bir yapıdır. Bahsedilen yemekhane aynı zamanda tiyatro oyunları, spor etkinlikleri, sinemalar, düğünler, bayram merasimleri, konferanslara ev sahipliği yapmıştır (Uysal, 2013: 27). Ayrıca Sümerspor adında bir spor kulübü Sümerbank'ın himayesinde gençlerin ve çocukların sosyalleşmesi bağlamında, voleybol, futbol, güreş ve atletizm dallarında hizmet vermiştir. Denizli'de çevre kulüplere bağlı çocuklar sıcak su, temizlik gibi Sümerbank'ın artularından faydalanmışlardır (M. Şenel, 2014). Sümerbank Fabrikası yerleşkesinde bulunan, sadece çalışanların değil tüm kent halkının çocuklarına açık olan Sümer

İlkokulu'nun ısıtma ve bakımı yine Sümerbank tarafından karşılanmıştır. Yapılan çoğu görüşmede Sümerbank emeklileri, Sümerbank kültürünü hala taşımakta olanlar, Sümerbank ile ilgili görüş beyan ederken; iş imkânının yanında bir zanaat öğrenme kurumu, bir insan yetiştirme mektebi tarifi sunmuşlardır (C. Çakmak, 2014; H. Çakmak, 2014).

Ekonomik anlamda yüklendiği sorumlulukların yanında Sümerbank, tekstil yerleşkelerinde ürettiği ve “Yerli Mallar Pazarları”nda ulaşılabilir bedeller karşılığı sattığı ürünlerle doğrudan yoksul halkı giydirdiği için toplumla, organik bir sosyal bağ da kurmuştur. Bu organik bağın oluşumunda ayrıca, Sümerbank'ın kuruluş yasasında yer alan insan yetiştirme sorumluluğunun, birçok öğrencinin burslu olarak okutulmasının, fabrikalarda iş başı yaparken eğitilmesinin, evlendirme, doğum ve ev edindirme gibi işlevlerinin de büyük bir rolü vardır. Yaşayan halk tarafından kabul gören bir kurum olan Sümerbank, modern yerleşke yaşamının izlerini, halkla arasındaki organik bağ sayesinde kolaylıkla benimsetmiş ve çevre yaşantısını bu yönde etkilemiştir (Uğursal, 2011: 80). Denizli eski Belediye Başkanı Ziya Tıkıroğlu (2014)'nun ifadesine göre, “Kent halkı ile Sümerbank arasında kurulan bağ oldukça güçlüdür. Sümerbank'ın Denizli'den önce Nazilli'ye kurulması Denizli halkı nezdinde Celal Bayar'a karşı bir tepki doğurmuştur. İplik, dokuma gibi fabrikanın ihtiyaç duyduğu gereksinimler Denizli'de mevcutken Sümerbank'ın kente geç gelmesi halk arasında bu türlü bir duygu bütünlüğü yaratmıştır.” Denizli Sümerbank açıldıktan sonra da “Denizli, Sümerbank'ı ile iftihar etmiştir, devlet büyüklerinin şehirde ağırlanması, Denizli halkının, aynı aileye mensup üyelerin buluşma ve karşılaşma alanı olarak iş görmesi bakımından Sümerbank Denizli için önemli bir rol üstlenmiştir. Bir anlamda ilklerin mekânı olmuştur.” (Sivri, 2014; İ.Şenel, 2014).

Sümerbank sanayi ve ekonomide de özel kesimi tetikleyici bir unsur olmuştur. Özel şirketler için “anonim” olma olgusu Sümerbank ile hayat bulmuştur. Denizli İktisat Bankası, Azim Cıvata, Kula Mensucat gibi anonim şirketlerin kökenleri Denizli Sümerbank'a dayanmaktadır. Bunların içinde özellikle Kula Mensucat, iplik, dokuma, halı, yün gibi pek çok üretim bölümü bulunan bir fabrika olma

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

özelliği taşımaktadır. Sümerbank bir ekol, Türkiye ekonomisine eleman yetiştiren bir müessese olmuştur (Sivri, 2014). 1980’li yılların ikinci yarısına kadar Sümerbank Denizli’nin en çok işçi istihdam eden kurumu olmuştur (M. Şenel, 2104).

Değişen ekonomik koşullar, uygulanan devlet politikaları sebebiyle Denizli Sümerbank zamanla tarih sahnesinden çekilmiştir. Özellikle Sümerbank’ın yetişmiş müdürleri yüksek ücretler karşılığında özel sektöre geçiş yapmışlardır. Bu durum kötü gidişin en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Sümerbank kendisini yeterli miktarda yenileyememiştir. Devletin uyguladığı politikalar neticesinde özel sektörün gelişimi ve Sümerbank’ın bu rekabete ayak uyduramaması kötüye gidişin bir başka mühim sebeplerindendir. Sümerbank, rekabet etmeye çalıştığı özel sektöre bağlı şirketler gibi kayıtlı olmayan, yazılı anlaşmalara gerek duyulmayan alışveriş, borçlanma gibi faaliyetler yürütememiştir (Sivri, 2014). Devlet 1950 model tezgâhları yenilememiştir, Makine-Kimya Kurumu Sümerbank’ı kalkındırarak şekilde üretim gerçekleştirmemiştir. Satış kapasitesi, ürün, eleman bağlamında özel sektörle yarışamaz duruma gelmiştir. Doksanlı yıllara değin bir devlet kuruluşu olan Sümerbank çalışanlarına pek çok anlamda garanti verebilecek düzeyde iken bu yıllardan sonra özel sektör aynı garantileri verebilecek seviyelere ulaşmıştır, bu durum özel sektörü de cazip hale getirmiştir. 1980 ve 1985 yılları arasında iyi bir yönetici ekip Denizli Sümerbank zarar edebilecek koşullarda olmasına rağmen buna engel olup bir süre daha Sümerbank’ı ayakta tutmayı başarmıştır. Çeşitli girişimlere ve yenileme hareketlerine rağmen Denizli Sümerbank eski canlılığına kavuşamamıştır (M. Şenel, 2014).

Türkiye’de kamusal alan daha çok devletle iç içelik ihtiva eden bir alan hüviyetinde değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile Tek Parti Dönemi’nde izlenen politikalar ve sonrasında bunu takip eden kamusal alanın devletten bağımsız bir alan olarak algılanmaması durumu, günümüze değin etkilerini sürdürmüştür (Çelebi, 2004: 240; Özbek, 2004: 515-520). Habermas, Arendt, Sennett gibi kamusal alan yazınında önde gelen düşünürlerin, kavramı, Batı’da meydana gelen bir dizi gelişim ve değişim (Sanayi Devrimi, Modernizm,

Aydınlanma vb.) ekseninde ele aldığı unutulmadan; Türkiye'nin kendi içindeki ekonomik, politik ve kültürel değişimleri göz önünde bulundurularak Denizli Sümerbank'ın kamusal niteliğinin tartışılması daha doğru olacaktır.

Yukarıda verilen tanımlarda kamusal alanın, farklı sosyal ağlardan insanların karşılaştığı bir alan olarak değerlendirilmesi sıkça göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Habermas, Weber, Arendt'in kamusal alan tanımlamaları tamamen uymamakla beraber Denizli Sümerbank'ın kamusal alan niteliği ile örtüşmektedir. Denizli Sümerbank'ın kurulduğu yıllarda özellikle Denizli çevresindeki kırsal kesimden göç eden insanları bünyesinde toplaması Denizli Sümerbank'ı bir "karşılaşma" alanı olarak değerlendirmemize olanak sağlamıştır. Bununla beraber erişebilirlik esasında sınırsız ve tam anlamıyla özgür bir yapıya sahip olmamakla beraber bahsi geçen Sümerbank yerleşkesi farklı sosyal ve ekonomik statüden insanları belirli gün ve saatlerde bir araya getirme, iletişim kurmalarına olanak sağlama noktasında başarılı olmuştur. Yerleşke 1950'lerin ulaşım imkânları ve türleri de düşünülerek Denizli Tren İstasyonunun yanında konumlandırılmıştır. Buradaki amaç halkın, tedarikçiler ve çalışanların yerleşkeye rahatça ulaşmasıdır ki bu da kamusal alanlar için önemli özelliklerden birisi olan ulaşılabilirlik ölçütünü yerine getirmesi bakımından önemlidir. Yerleşke içinde bulunan o dönem kent halkına açık olan 55 dönümlük koruluk özelleştirme sonrasında halen (Şubat 2015) yeşil alan, park olarak kent halkının hizmetindedir. Araştırma boyunca Denizli Sümerbank ile doğrudan ilişki içinde olan farklı sosyal gruplara mensup kişilerle yapılan mülakatlar, Denizli Sümerbank'ın "insanların özgün kimliklerini sergilemelerine, rekabet etmelerine, anlaşma halinde olmalarına olanak sağladığı" ile ilgili önemli ipuçları sunmuştur.

Denizli Sümerbank'ın kamusal alan niteliği ile ilgili olarak tartışılması gereken olgulardan birisi de yerleşkenin devletten ayrı, bağımsız bir alan olup olmadığı meselesidir. Avrupa'da kendi özel şartları bağlamında ortaya çıkan kamusal alan olgusu ile Denizli Sümerbank'ın kamusal alan niteliği birbirinden farklı boyuttadır. Kavramın Batı'da devletten bağımsız bir alan hüviyeti taşıması boyutu onun belirleyici niteliklerinden biri olagelmışken, kamusal alan Cumhuriyet'in kuruluşu ile beraber Türkiye'de devletten bağımsız bir alan olarak gün yüzüne çıkmamıştır.

Aksine devletin kurguladığı bir alan kimliğine bürünmüştür. Burada amaç, çalışanlara ve kentliye anlamlı mekânsal olanaklar sunarken bu olanakları Cumhuriyet modernleşmesini yaşama geçiren bir format üzerinden gerçekleştirmektir (Arıtan, Sayar, 2009: 22).

Denizli Sümerbank hiçbir zaman dışa kapalı, halkı dışarıda tutan sadece üretim yapan bir fabrika olmamış, yalnızca ekonomik amaçlarla kurulmamıştır. Kurulan diğer Sümerbanklarla birlikte Denizli Sümerbank da bünyesinde sosyal ve kültürel öğeler barındırmıştır (Uysal, 2015). İsmet İnönü, Cumhuriyet döneminde faaliyete geçen devlet işletmeleri hakkında; “Memleketin her sahada çok kıymetli olan başlıca ihtiyaçlarına cevap verecek bir müessese kurmakla kalmıyoruz, Cumhuriyetçi ve milliyetçi Türkiye’nin manevi ve içtimai bir medeniyet ve kültür müessesesini de meydana getirmiş oluyoruz” diyerek devletin gücünün ve devamlılığının simgesi haline gelen devlet teşekküllerine yüklenen rolün ne denli kamu yararı ilkesi ile tanımlandığına iyi bir örnek vermiştir (Aytemur, 2010: 137-138).

Bu bilgiler doğrultusunda Denizli Sümerbank ile ilgili olarak, Türkiye’nin kendi özel şartları içinde ortaya çıkan, özgürlük ve erişim olgularını bünyesinde barındıran, tahakküm altında olmayan, sosyal ve kültürel paylaşımların yapılabileceği, devletten tamamen bağımsız bir alan oluşturmamakla beraber birleştirici ve özgün bir kamusal alan değerlendirmesi yapmak mümkündür.

6.3. Sümerpark Alışveriş ve Yaşam Merkezi

Denizli Sümerbank Fabrikası devlet politikalarına bağlı olarak özelleştirme kapsamında “kamusal alan” kimliğini kaybedip özel sermayeye devredilmiştir. Denizli Sümerbank tesisleri fabrika özelleştirildikten sonra, içinde yer alan Sümer İlköğretim Okulu ve 55 dönümlük koruluğu dışında, atıl kalmıştır. TBMM’nin 22. Dönem 5. Yasama Yılı 24. Birleşim 28 Kasım 2006 tarihli tutanağına göre; Denizli Sümerbank yaklaşık 7 milyon dolar karşılığı bir tekstil firmasına satılmıştır.

2005-2006 yıllarında Denizli Belediye Meclisinde CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ve DYP (Doğru Yol Partisi)’li üyelerin karşı çıkmalarına karşın imar planı

değişiklikleri yapılarak arazinin değeri artırılmıştır. Denizli 1. derecede deprem bölgesi olmasına karşın plan değişiklikleriyle 10 kat ve üzeri binaların yapım izni çıkmış, arazi üzerindeki halen eğitimi süren Sümer İlköğretim Okulu'nun taşınmasına karar verilmiştir. Yine Denizli Belediyesince araziyle ilintili yolların genişletilmesi, yol yönlerinin değiştirilmesi, köprülü kavşak düzenlemeleri belediyeye ek kamulaştırma ve yapım maliyeti getirirken, Sümerbank arazisi sahiplerine yeni avantajlar sağlamıştır (gazalci.net, 2014).

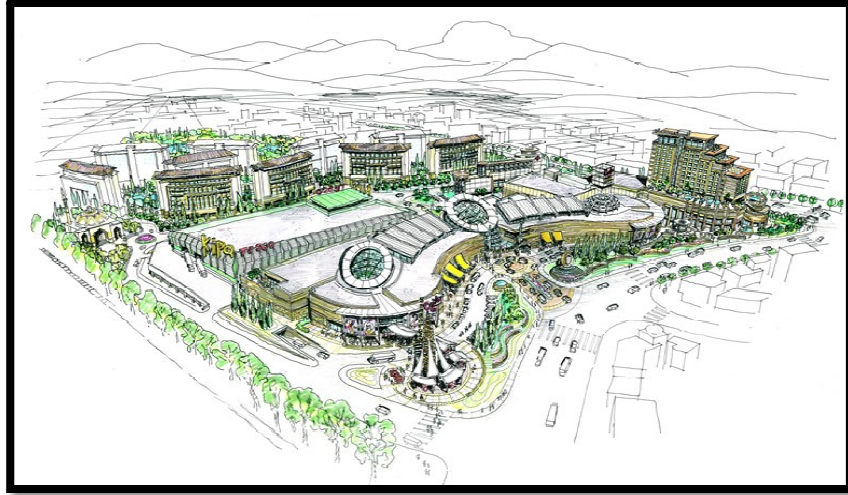
3 Ekim 2006 tarihinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na (İMKB) başvuran Global Yatırım Holding ve Pera Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, Denizli Sümerbank arazisi üzerinde "Sümerpark Projesi"ni hayata geçireceklerini, bu proje ile 608 daire, beş yıldızlı ve 300 yataklı lüks bir otel, özel bir hastane ve AVM yapmak istediklerini beyan etmişlerdir. Buna ek olarak bilirkişi raporlarına göre arazinin 50 milyon TL değerinde olduğu ve proje inşaatının 2007'de başlatılacağı aynı beyan içinde duyurulmuştur (tbmm.gov.tr, 2014).

19L1-L4 pafta kayıtlı olan Sümerbank arazisi 1/5000 nazım imar planında belediye meclisince sanayi alanı olarak belirlenmiştir. Arazi içinde bulunan 55 dönümlük koruluk alanın kamulaştırılmasına karşı dava açıldıysa da koruluk kamu arazisi olarak kalmıştır. Çevresindeki yollar ve ticari alanın çok hisseli olması sebebiyle birkaç sefer yürütme durdurulmuştur (Elbi, 2014). Konut alanı, otel, sağlık alanı ve AVM olarak planlanan Sümerpark Projesi, ilk olarak 1500 konutlu şekliyle ele alınmıştır daha sonra bu sayı düşürülerek 700 konut seviyesine çekilmiştir. Proje esnasında 3 kat olarak planlanan AVM ise bir kat azaltılmıştır. Bölgede bulunan yeşil alan 2007 yılında hazine tarafından belediyeye devredilmiş olup 157 dönüm arazi imar planından sonra 95 dönüme düşmüştür (Dayanır, 2014).

Denizli Mimarlar Odası, Denizli'deki siyasi parti il başkanları, meslek odaları ve bazı sivil toplum kuruluşu temsilcilerini bir araya getirerek Sümerbank arazisine yapılmaya başlanan projeleri tartışma toplantısı yapmıştır. Eski belediye başkanları Ali Marım ve Ali Aygören, CHP, DYP, Anavatan, MHP ve DSP'nin il başkanları ile 10'a yakın meslek örgütünün katıldığı toplantının bitiminde hazırlanan raporda her iki projede de uygulanan yanlışlıklara dikkat çekilmiş ve Denizli'nin menfaati

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

için dava açılması kararlaştırılmıştır. Plan tadilatına itiraz edilmiştir. Sümerbank arazisine yapılacak olan alışveriş merkezi, hastane, otel ve yüksek katlı konutların şehir plancılığına aykırı olduğunun belirtildiği itiraz dilekçesinde, “Burada düşük yoğunluklu yapılaşma mevcut. Ama plana göre 7-8 katlı binalar yapılmak isteniyor. Diğer yandan alışveriş merkezi, konut, hastane otel gibi sıkışıklık yaratacak yapılar aynı arazide toplanıyor” denilmiştir. Toplantıda, ayrıca Sümer Koruluğu içerisinde 9 dönümlük arazinin Kentsel Yatırım A.Ş.’nin kullanımına sunulduğu da iddia edilmiş, Denizli’nin mezarlıklar, askeri saha ve Sümer koruluğu dışında nefes alacak ağaçlığının bulunmadığının belirtildiği dilekçede 9 dönüm yetişmiş ağacın bulunduğu arazinin korunması istenmiştir. Toplantıda görüşülen bir başka konu ise yolların genişletilmesi olmuştur. Sümerbank arazisine ulaşan tüm yolların genişletilerek 35 metreye çıkarıldığı, ancak bu araziden sonra yolun devamına dokunulmadığı belirtilmiş, toplantıda, kamu hizmetinin devamlılığının esas olduğu belirtilerek ve genişletilen yolların devamının da 35 metreye çıkarılması ya da genişletilmemesi istenmiştir (denizlili.net, 2014). Konu ile ilgili olarak dönemin CHP Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı TBMM Başkanlığı’na 31 Ekim 2006 tarihli soru önergesini vermiştir:

Şekil 1. Sümerpark AVM Proje Taslağı

Kaynak: wowturkey.com, 12.1.2013.

“Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) İl Koordinasyon kurulu aracılığı ile Sümerpark Projesi aleyhinde ‘Denizli Merkez Sümer Mahallesi 71 pafta. 612 ada 7 no’lu taşınmazla ilgili olarak Denizli Belediye Meclisinin 09.01.2007 tarih ve 54 sayılı kararı ile gerçekleştirilen plan değişikliği kararının yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi’ ile Denizli Belediye Başkanlığı’na dava açmıştır. Davanın proje ile ilgili temel itiraz noktası “birbiri ile çelişen alanlar”ın proje kapsamında hayata geçirilmek istenmesidir. Otel, toplu konut, okul, AVM gibi alanların yanına yapılması tasarlanan hastane projeye uygun düşmemektedir. Projenin hayata geçirileceği bölge Denizli’de 3. Sanayi bölgesinin üstünde, popülasyonu daha çok kırdan kente göçen insanların oluşturduğu bir alandır” (Boz, 2014).

Proje ile ilgili olarak TBMM’de Denizli milletvekili M.Gazalcı tarafından soru önergesi verilmesi⁸, çeşitli meslek kuruluşlarının temsilcilerince toplantılar düzenlenip projenin yanlışlığına dikkat çeken raporlar yayınlanması, Denizli Belediye meclis kararı aleyhine TMMOB, İl Koordinasyon kurulu aracılığı ile açılan davada mahkemenin verdiği bilirkişi raporu, Sümerpark Projesi ile ilgili bir yaptırıma yol açmamıştır. Projenin yürütülmesine devam edilmiştir. Denizli Belediyesi Sümerpark Projesi aleyhine sonuçlanan mahkeme kararına konu olan meclis kararını iptal ederek projenin devamına imkân sağlamıştır.

Denizli-İzmir karayolu üzerinde, 2. Sanayi sitesine komşu kurulan Sümerpark AVM projesinde bugün 47.900 m² lik bir alışveriş merkezi vardır. Tüm blokları içinde barındıran 608 dairelik site üst gelir grubuna yönelik, güvenli, otoparklı, yüzme havuzlu olarak tasarlanmıştır. 5.500 m² alana 1000 öğrenciye eğitim verecek özel ilköğretim okulu yapılmıştır. Alanda yeni proje olarak iki blok iş merkezi kule inşası Denizlililere satış aşamasındadır. Sümerpark AVM’de 600’ün üzerinde kişi istihdam edilmektedir” (Sancar 2014).

⁸ Soru önergesi detayları için bakınız: <http://www.gazalci.net/mgtbmm/> [www.tbmm.info / modules6172.html?name=clubs&lang=tr&uid= mustafagazalci&start=20&list=10&file=index_detay&idMClubs=588](http://www.tbmm.info/modules6172.html?name=clubs&lang=tr&uid=mustafagazalci&start=20&list=10&file=index_detay&idMClubs=588) (07.06.2014).

Şekil 2. Sümerpark AVM

Kaynak: sümerparkavm.com.tr.

Şekil 3. Sümerpark Konut Alanı

Kaynak: Ulaş Kutsi Çezik arşivi.

Denizli Sümerbank'ın yerine kurulan Sümerpark AVM'nin kamusal alan nitelikleri sorgulandığında; birçok fonksiyonu içinde barındıran AVM, güvenlik, otopark, tuvalet vb. açılardan açık kamusal alanlardan daha avantajlıdır. Sümerpark AVM, yoğunlaştırılmış ve tektipleştirilmiş bir ortam sunmaktadır. AVM, içinde yer alan fonksiyonlar ve rekreasyon alanları ile adeta kamusal alan özelliği taşımaktadır ancak Sümerpark AVM'nin kentsel doku ile ilişkisi sınırlıdır. AVM, yaratılan yapay ortam dolayısıyla gerçek bir kamusal alan niteliği taşımamaktadır. Sümerpark AVM, kent merkezinde gelişen kentsel aidiyet hissini yaratamaz. Proje müdürü tarafından kent merkezine bir alternatif olarak bahsedilen alışveriş merkezi özel okulu, mağazaları, konutları ve Şubat 2015 itibariyle yapımına başlanan ticaret merkezi ile ticarileştirilmiş bir mekân organizasyonudur. Halkın AVM'den, özel okuldan veya yanında inşa edilen konutlardan faydalanabilmesi için bunun bedelini ödemesi gerekmektedir. Vural ve Yücel (2006: 104)'in belirttiği üzere, bu merkezler gündelik hayatının her anı planlanmış olan, kent yaşamını keşfetmeye ne zamanı, ne de isteği olan kentlilerin kamusal mekânıdır.

Denizli Sümerbank ve Sümerpark AVM kamusalılıkları yönünden ele alındığında ilk bakışta Denizli Sümerbank'ın tüm halka açık kullanılan; spor

salonu, ilkokulu, koruluğu, düğün salonu, tiyatro ve sinema için uygun gösterim alanı türünden çeşitli ve de işlevsel alanları göze çarpmaktadır. İki mekânın da kamusalıkları teorik bakımdan eleştiriye açıktır. Ancak bu kamusalılık birbirlerine nispeten değerlendirildiğinde; Denizli Sümerbank'ın kullanıcılarının veya ziyaretçilerinin farklı ve çeşitli sosyal tabandan oluşması, kentsel dokuyu dışarda bırakmaması, kişilerde kente aidiyet hissi yaratması, kurulduğu tarihten kapanana dek kentte kültürel, ekonomik, toplumsal, mekânsal açılardan ciddi bir dönüşüm başlatması hasebiyle kamusal alana daha yakın bir alan görüntüsü vermektedir.

7. SONUÇ

Türkiye'nin kuruluşundan beri içinde bulunduğu koşullar sebebiyle politik temelde ritmini yakalayamayan kamusal alan olgusu neoliberalizmin kendini göstermesi ile sosyolojik açıdan da darbe almıştır. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de farklılaşmaya çalışırken aslında tek tipleşen, tüketim kültürü içinde hem kendi değerlerine hem başka değerlere yabancılaşan, apolitik insan nüfusunun artışı kamusal alanın temel işlevlerinden biri olan toplum içi ve toplumlar arası iletişimi kısıtlamıştır.

Türkiye temelinde de özellikle küresel pazara açılmış kentler dünyada olduğu gibi neoliberal politikalar etkisinde, rant kaygısı ile tam bir imar çılgınlığına maruz kalmaktadır. Bütüncül ve ihtiyaca yönelik planlar oluşturulmadan başta İstanbul son yıllarda da Anadolu kentlerinin çehreleri AVM, plaza ve rezidanslarla değiştirilmektedir. Kent sakinleri evleri, iş yerleri ve AVM'leri arasında sıkışmış bir vaziyette iletişim kurma, değer paylaşımı, kültür aktarımı gibi insani ihtiyaçlarını bir kenara koymaktadır.

Çalışmanın başında kamusal alanların toplumu bütünleştiren, kültür akışına imkân tanıyan bir görev üstlendikleri öne sürülmüştür. Yapılan sözlü görüşmeler ve araştırmalar sonucunda Denizli Sümerbank'ın kamu kurumu kimliği dışında kamusal alan işlevi gördüğü doğrulanmıştır. Denizli özelinde Cumhuriyetin çağdaşlaşma projesi kapsamında, üretim, sosyalleşme, eğitim, ikamet ve rekreasyon fonksiyonlarını bünyesinde barındıran Denizli Sümerbank'ın, kente

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

katkısı büyüktür. Denizli halkı Sümerbank ile dolaylı veya doğrudan olmak sureti ile bir şekilde etkileşim içine girmiştir. Yerleşke, zaman içerisinde kentsel belleğin parçası olarak kimlik değeri taşıyan bir kamusal alana dönüşmüştür. Ancak Denizli Sümerbank yerine yapılan Sümerpark AVM'nin kente aynı ölçüde sosyo-kültürel katkı ve iletişim imkânı sağladığını söylemek mümkün görünmemektedir.

Denizli özelinde Sümerpark Projesi'nin, neoliberal ve kentsel dönüşüm etkisinde değişim gösteren kamusal alana çok iyi bir örnek olduğu tespit edilmiştir. Daha evvel kamusal alan niteliği taşıyan bir yerde vücut bulan AVM projesinde kapalı güvenli site ortamı, özel okulu veya sadece parası olanlara hizmet veren mağazaları gibi her bir fonksiyonundan yararlanmak için kişilerin bunun bedelini ödemesi gerekmektedir. Bu arazi özelinde kamusal alanın sadece belirli kesimlerin faydalanabileceği bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu durum kentsel dönüşüm geçiren kamusal alanın soylulaştırmaya maruz kaldığını göstermektedir. AVM'lerin inşaat aşamasında birçok sektörü harekete geçirmesi, istihdam yaratması, kullanım aşamasına geçtikten sonra da hizmet sektöründe ciddi anlamda istihdam yaratması bu süreçte rol oynayan sektörleri memnun etmekte ve buna bağlı olarak kamusal alanlar lehine geniş kapsamlı karşı görüşler ortaya çıkamamaktadır. Kentsel mekanlar kamusal fayda gözetilmeden rant kaygıları ön planda tutularak dönüşüme uğramaktadır. Toplum bütünlüştürecek, toplumla tarihsel bağlarını kurma işleyişi sunacak kamusal alanların yüksek düzeyde tahrip edildiği görülmektedir.

Kamusal mekânların kent halkının genel çıkarı göz önüne alınarak değerlendirilmesi mümkündür. Kamusal mekânlar boyutlarına ve işlevselliklerine bağlı olarak kampüs, okul alanı gibi çeşitli eğitim ortamlarına dönüştürülebilir. Sümerbank arazisinin özel kesime devredilmeden önce tekstil bölümünde okuyan üniversiteli öğrenciler için tahsis edilmesi ihtimali tasavvur edilebilirdi. Bu anlamda Denizli Sümerbank'ın bir kısmının sanayi müzesi, endüstri sit alanı olarak halkın kullanımına sunulması ya da garaj olarak kullanılması, düşünülebilirdi. Çok geniş bir alana sahip Denizli Sümerbank arazisi kamu faydası güdülerek çeşitli fonksiyonlar için yapılandırılacak bir canlandırma projesine özne teşkil edebilirdi.

Böylece Denizli'nin kültürel, sosyal, ekonomik tarihinin bir parçası genç nesillere aktarılabilirdi.

Kamusal mekanlar rant kaygısı ile ortaya çıkan yüksek değişim değerleri ile ele alınmamalı, kullanım değerlerine bağlı olarak değerlendirilmelidir. Kamusal alanlar kamu yararına kullanılmalıdır. Tarihi, kültürel kentsel varlıklar korunmalıdır. Ayrıca bu varlıklar kentin işlevsellik ve planlılık esaslarına eklenmelidir. Kamusal alanların dönüşüm sürecinde, kentte yaşamını sürdüren tüm aktörlerin görüş ve fikirleri göz önüne alınmalıdır.

KAYNAKÇA

ALTUNA, O. K. (2012), *Alışveriş Merkezleri Nasıl Konumlandırılır?* Beta Basım Yayım, İstanbul.

ARENDR, H. (2013), *İnsanlık Durumu*, (Çev. B. Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.

ARITAN, Ö. (2004), "Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri: Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi" *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

ARITAN, Ö, SAYAR, Y. (2009), "İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi ve Dönüşüm Süreçleri", *Ege Mimarlık*, Sayı 70, Temmuz 2009, 20-26.

AYTEMUR, J. Ö. (2010), *Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri Sümerbank (1930-1945)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

BENHABIB, S. (1996), *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*, Rowman Littlefield Publishers.

BOZ, S. (2014), "Denizli'nin Neoliberalizm Ekseninde Son Durumu ve Sümerpark Projesi", *Denizli Mimarlar Odası 2004-2008 Şube Başkanı ile sözlü görüşme*, Denizli.

BRENNER, N., THEODORE, N. (2002), *Spaces of Neoliberalizm: Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell, Oxford.

ÇAKMAK, C. (2014), "Sümerbank'ın Denizli'ye Getirdikleri" Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası Emekli İşçisi ile sözlü görüşme, Denizli.

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

ÇAKMAK, H. (2014), “*Sünerbank'ta İşleyiş*” Sünerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası Emekli İşçisi ile sözlü görüşme, Denizli.

ÇELEBİ, A. (2004), “Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme”, *Kamusal Alan*, (Ed. M. Özbek), Hil Yayınları, İstanbul, 237-284.

DACHEUX, E. (2012), *Kamusal Alan*, (Çev. H. Köse), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

DAYANIR, N. (2014), “Denizlide Kamusal Alan ve Sünerpark Projesi”, Denizli Eski İmar Müdürü ile sözlü görüşme, Denizli İl Özel İdaresi, Denizli.

DİNÇER, D. (2010), “Kamusal Alan ve Alışveriş Fonksiyonu Etkileşiminin Mekânsal Açından Değerlendirilmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ELBİ, N. Ö. (2014), “Kamusal Alanda Sünerpark'ın İnşa Süreci ve Kent Plancısı Gözünden Denizli Kenti”, A Grubu Şehir Plancısı ile sözlü görüşme, Denizli.

EVA Gayrimenkul Değerleme & Akademetre Araştırma, *Türkiye AVM Sektörü*, <http://www.evagyd.com/>, (28.10.2014).

GAZALCI, M. (2006), *Sünerbank Soru Önergesi*, http://www.gazalci.net/mgtbmm/www.tbmm.info/modules6172.html?name=clubs&lang=tr&uid=mustafagazalci&start=20&list=10&file=index_detay&idMClubs=588, (07.06.2014).

Gelir İdaresi Başkanlığı (2009), *GATT Bilgilendirme Rehberi*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf, (25.2.2015).

GÜLSERİN, F. C. (2010), “Kamusal Alan Kavramının Değişiminin Büyükdere Aksı Üzerinden İncelenmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HABERMAS, J. (2014), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. T. Bora ve M.Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.

HABERMAS, J. (1995), “Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale”, *Birikim*, 1995 Şubat, Sayı 70, (Çev. E. Nuran), 62-66, <http://www.birikimdergisi.com/sayi/70/kamusal-alan-ansiklopedik-bir-makale>, (24.1.2015).

HANSON, A. H. (1954), *Türkiye'deki İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bünyesi ve Murakebesi*, TODAİE Yayınları, Ankara.

İNAN, S. (2007), “Denizli’nin Kalkınmasında Öncü Kuruluş: Sümerbank”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Fakülte Kitabevi, Cilt 1, Isparta, 652-660.

KİPER, P. (2006), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel Kültürel Değerlerin Korunması (Türkiye-Bodrum Örneği)*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

ÖDEN, İ. (2006), *Türkiye’yi ve Sümerbank’ı Seviyorum*, www.blogspot.com.tr, (13.05.2014).

ÖZBEK, M. (2004), “Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri”, *Kamusal Alan*, (Ed. M. Özbek), Hil Yayınları, İstanbul, 515-529.

ÖZELMAS, E. (1963), *Devletçilik ve Türkiye Tatbikatından Sümerbank*, Sümerbank Yayınları, İstanbul.

ÖZMEN, S. (2004), “Kamusal Alan Olarak Televizyonda Devlet Otoritesine Direnenler ve Televizyon Dizilerinde Temsili”. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SANCAR, Z. (2014), “Sümerpark Projesi Ve Denizli’ye Yansıması” Sümerpark Proje Müdürü ile sözlü görüşme, Sümerpark AVM, Denizli,

SARIBAY, A. Y. (2000), *Diyalojik Demokrasi Ve Sivil İtiraz*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

SAVAŞ YAVUZÇEHRE, P. (2011), *Kentsel Mekânda Değişim: Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.

SAVAŞ YAVUZÇEHRE, P. (2013), “Küreselleşmenin Artan Etkisinde Denizli”, *İdealkent*, Sayı 8, 200-227.

SENNETT, R. (2013), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. S. Durak ve A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SİVRİ, E. (2014), “Ekonomik ve Sosyokültürel Anlamda Geçmişten Bugüne Denizli”, DEBA A.Ş Kurucusu ile sözlü görüşme, Denizli.

Sümer Holding, (2013), “Sümerbank Özelleştirilmesi”, www.sumerholding.gov.tr, (28.9.2013).

Sümerbank A.Ş. (1973), *Cumhuriyet’in 50. Yılında Sümerbank*, Sümerbank Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul.

Sümerbank A.Ş. (1987), *Bizim Sümerbank*, Sayı 3, İstanbul.

P. SAVAŞ YAVUZÇEHRE – U. K. ÇEZİK

ŞENEL, İ. (2014), “Sümerbank Arazisi Dönüşüm Süreci”, Denizli Mimarlar Odası 2008-2012 Şube Başkanı ile sözlü görüşme, Denizli.

ŞENEL, M. (2014), “Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası”, 1975-1985 Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi Denizli İplik Fabrikası Personel Müdürü ile sözlü görüşme, Denizli.

TBMM, (2006), “TBMM’nin 22. Dönem 5. Yasama Yılı 24. Birleşim 28 Kasım 2006 Tarihli Tutanağı”, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=17757&P5=H&page1=20&page2=20, (07.06.2014).

T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, “Türkiye’de Özelleştirme”, http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, (22.12.2014).

TEKELİ, İ. (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi, Ankara.

TIKIROĞLU, Z. (2014), “Denizli’de Sümerbank’ın Kuruluş Yılları”, 1983-1989 arası Denizli Belediye Başkanı ile sözlü görüşme, Denizli.

TOPRAK, Z. (1988), *Sümerbank Holding A.Ş.*, Creative Yayıncılık, İstanbul.

UĞURSAL, S. (2011), “Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi yerleşkesi Örneği”. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

UNDERHİLL, P. (2005), *Alışveriş Merkezleri Nereye Kadar*, (Çev. B. Argönül), Sosyal Yayınları, İstanbul.

UYVAL, S. (2015), “Kamusal Alan Olarak Denizli Sümerbank” Gazeteci-yazar ile sözlü görüşme, Denizli.

UYVAL, S. (2013), *Onların Hikâyesi, Denizli’nin Tekstil Serüveni*, Laodikya Yayınevi, Denizli.

VURAL, T., YÜCEL, A. (2006), “Çağımızın Yeni Kamusal Mekânları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış”, *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 5(2), Kısım:1, 97-106, Eylül 2006.

WEBER, M. (2000), *Modern Kentin Oluşumu*, Bakış Kitaplığı, İstanbul.

YILDIRIM, Y. (2011), “Kamusal Alanın Göz ile İnşası ve Gözden Düşüşü: Parisli Flaneur ve İstanbullu Bihruz Bey”, *İdealkent*, 3, 202-219.

YILMAZ, S. (2014), “Sümerbank’ın Kuruluşundan Günümüze Kısa Tarihi”, Sümer Holding Özelleştirme Daire Başkanı ile sözlü görüşme, Sümer Holding A.Ş., Ankara.

“Sümerpark Projesi”, http://www.denizlili.net/haber_ayrinti.asp?HABER_ID=298, (06.12.2013).

“Sümerpark Genel Görünüm”, <http://sumerparkavm.com.tr/L/TR/mid/291/Sumerpark-Genel-Gorunum.htm>, (4.10.2014).

“Sümerpark Proje Taslağı”, <http://wowturkey.com/forum/index.php>, (12.01.2013).

“AVM’ler 2015 Hedefini Belirledi”, <http://www.dunya.com/avmler-2015-hedefini-belirledi-248106h.htm>, (21.12.2014).

“AVM Ciro Endeksi 5 Yılın En Yüksekünde!”, <http://www.dunya.com/avm-ciro-endeksi-5-yilin-en-yukseginde-252161h.htm>, (11.02.2015).

“Folkart Towers”, <http://www.folkarttowers.com/Katalog-genel.pdf>, (20.02.2015).

“Zorlu Center”, http://en.wikipedia.org/wiki/Zorlu_Center, (22.02.2015).

“Şişli-Dikilitaş Tekel Likör Fabrikası Alanı”, (2011), <http://www.mimarist.org/application/uploads/assets/files/sislilikor.pdf>, (22.02.2015).

“Torun Center İstanbul”, <http://www.torunlargo.com.tr/toruncenter.php>, (22.2.2015).